

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

4. Костюкевич Л.Н. Становление и развитие профессионально-технического образования в Украинской ССР: дисс. ...канд. пед. наук.: 13.00.04 / Костюкевич Л.Н. – К., 1983. – 163 с.
5. Майборода С. Державна освітня політика України у повоєнні роки (1945-1950 рр.) / Майборода С., Жабенко О. // Вісник УАДУ. – 2001. – № 4. – С. 187-202.
6. Матеріали засідань Колегії Міністерства освіти УРСР.– Центральный державний архів вищих органів влади і управління (далі ЦДАВО), ф. 4621, оп.7, спр. 72.
7. Очерки истории профессионально-технического образования в СССР / ред. кол.: С.Я. Батышев (гл. редактор), А.Н. Веселов, Н.Н. Кузьмин, Е.Г. Осовский. – М.: Педагогика, 1981. – 345 с.
8. Постанови Ради Міністрів УРСР. – ЦДАВО, ф.166, оп.15, спр. 6.
9. Про план прийому слухачів до педучилищ. – ЦДАВО, ф. 166, оп. 15, спр. 135.
10. Про поновлення роботи педучилищ. – ЦДАВО, ф. 166, оп. 15, спр. 35.
11. Про структуру управління педагогічною освітою. – ЦДАВО, ф. 166, оп. 15, спр. 250.
12. Пузанов М.Ф., Терещенко Г.И. Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР / Пузанов М.Ф., Терещенко Г.И. – К.: Вища шк., 1980. - 205 с.
13. Фінансування педучилищ. – ЦДАВО, ф. 166, оп. 15, спр. 130.

Татьяна Соловьёва, Олеся Ткаченко

Содержание и структура системы управления средним педагогическим образованием в годы Великой Отечественной Войны (на примере Переяслав-Хмельницкого)

Аннотация. В статье рассматриваются основные тенденции и проблемы развития системы управления системой среднего педагогического образования на Киевщине в 1941-1945гг.

Ключевые слова: образование, устав, система образования, управление учебными заведениями.

Tatyana Solovyova, Olesya Tkachenko

The content and structure of the management system of secondary teacher education in the Great Patriotic War years (example of Pereyaslav-Kchmelnitsy town)

Summary. The article deals with the basic trends and problems of the development of the management system of secondary teacher education in Kyiv region in the 1941-1945.

Key words: education, statute, education system, management of educational institutions.

УДК 371.134 : 91

Оксана Тімець,
м. Умань

СТРУКТУРА ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ

Фахова компетентність майбутнього вчителя географії є результатом опанування спеціальних компетенцій, які, на відміну від

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

ключових (що формуються в ході життєдіяльності, соціалізації особистості), розвиваються під час навчання у ВНЗ.

У структурі ключових кваліфікацій виокремлюють такі підструктури, як професійна спрямованість, професійна компетентність, професійно важливі якості й професійно значущі психофізіологічні якості. Системоутворювальною якістю сучасного спеціаліста вчений вважає його компетентність, що постає центральним об'єктом інтересу дослідників, які студіюють проблеми модернізації освіти у вищій школі. В. Байденко, Н. Бібік, І. Зимня, Н. Кузьміна, О. Локшина, А. Маркова, О. Овчарук, О. Пометун, В. Сластьонін, Л. Хоружа, А. Хуторський охарактеризували засади компетентісно орієнтованої освіти. На думку науковців, становлення компетентного фахівця передбачає набуття ним досвіду й формування когнітивної сфери (знання, уміння, навички, увага, пам'ять, мислення), а також розвиток особистісно-психологічних якостей (самосвідомість, мотивація, ціннісні орієнтації професійної діяльності та ін.). У контексті нашого дослідження необхідно з'ясувати семантичний обсяг базових понять, що слугуватиме передумовою для наукового обґрунтування проблеми формування компетентності фахівця, де фундаментальною категорією є „фахова компетентність майбутнього вчителя географії”.

У психолого-педагогічній літературі представлено різні підходи до тлумачення термінів „компетентність” і „компетенція”, причому в деяких джерелах їх ототожнюють, а в інших – надають різного значення. Вивчаючи природу поняття „компетентність”, науковці (Р. Бадер, О. Бобієнко, І. Єрмаков, І. Зимня, В. Краєвський, Д. Мертенс, Б. Оскарсон, Дж. Равен, М. Рижаков, Л. Спенсер, С. Спенсер, В. Хутмахер, А. Хуторський, А. Шелтен й ін.) звертали увагу на її багатоманітний, різноплановий і системний характер.

Водночас зауважимо, що багаторівнева варіативність змісту географічної освіти вимагає врахування специфіки професійно-педагогічної діяльності, що регламентована змістовим наповненням кожного структурного елемента освіти (бакалавр, магістр) та формуванням спеціальних компетенцій. Їх змістове наповнення та якісний рівень залежать від таких чинників, як: розвиток педагогіки, географії й суміжних наук, стану професійної освіти, соціальних, економічних та інших умов, що склалися в державі.

З огляду на це більш детального опису потребують складові компоненти фахової компетентності вчителя географії та відповідні компетенції. Так, когнітивний компонент забезпечує розвиток предметної й картознавчої компетенцій.

Предметна компетенція – ґрунтовні інтегровані знання з фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін; знання дидактичних засобів педагогічної діяльності та творче їх застосування; наукові відомості про географічні особливості навколишнього світу та вміння адекватно їх сприймати; бачення ролі людства в розвитку географічної оболонки; постійне розширення діапазону географічних

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

знань; оволодіння законами просторової організації географічної оболонки, взаємодії природи й суспільства, що відбувається на основі глобального, національного, регіонального вивчення території (показники сформованості предметної компетенції).

Надання пріоритету інтегрованим знанням із географії відповідає компетентнісному підходу, професійним орієнтаціям особистості вчителя. Як відомо, предметні знання слугують субстратом для особистісного розвитку фахівця за індивідуальною траєкторією й підлягають певним критеріям їхньої ефективності.

Серед фахових знань (змісту фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін) сучасного вчителя географії вирізняють такі типи: 1) знання наскрізних понять з урахуванням їхнього походження, структури, взаємозв'язків та подальшої генералізації (спеціальні (географічні) знання); 2) знання й розуміння наукових географічних позицій з особливим акцентом на тих матеріалах, якими вчитель послуговується як „виробничими інструментами” чи спеціальною формою висвітлення змісту географічної інформації – знання географічних карт та навченість роботи з ними для вирішення проблемних завдань (технологічні знання). Поєднання спеціальних (географічних) і технологічних знань у сукупності презентує функціональні фахові знання. „З погляду дидактики дуже важливо визначити, яку роль відіграють ті чи інші знання, які функції вони виконують, тобто здійснити функціональне структурування. Це можна зробити, перерахувавши функціональні рубрики, визначивши таким чином функціональні знання”, зазначає Г. Атанов [1, с. 93]. Освітні процеси мають відповідати досягненням науки, а система науки – підґрунтя системи навчальних дисциплін ВНЗ. Дуже важливо, щоб зміст і структура фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін відображали зміст і структуру певної (географічної) науки. Тоді добір інформаційного географічного матеріалу відбуватиметься на основі системного підходу, що вмотивовує систему знань з оптимальною кількістю наукових фактів і дає змогу в межах навчальної програми підготувати вчителя, достатньо ознайомленого з основними положеннями й законами географії (конкретної дисципліни), специфікою досліджень у її сфері, сприяє вихованню спеціаліста з географічним мисленням, творчого, здатного до впровадження компетентнісного підходу в шкільну освіту.

Формуючи предметну компетенцію, враховують її комплексний характер, тобто наявність у структурі знань реальної дійсності, способів діяльності, соціальної й особистісної значущості для студента. Критерієм сформованості предметної компетенції є повнота засвоєння студентами функціональних фахових знань. Проблема надання цих знань в умовах нової парадигми освіти не можна розв'язати шляхом механічної заміни ЗУНів на компетенції, натомість необхідно забезпечити їхній перехід у структуру фахової компетентності.

Поряд із предметною компетенцією необхідним вважаємо володіння знаннями географічних карт та навченість студентів роботи з ними в ході розв'язування проблемних завдань – картознавчу

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

компетенцію, що передбачає застосування в навчально-виховному процесі традиційних і новітніх картографічних матеріалів (карт, планів, глобусів, картосхем, атласів, контурних карт і робочих зошитів із друкованою основою); репродукування картографічної грамотності задля розуміння й трансформування за допомогою географічних карт різноманітної інформації; опис географічних об'єктів і явищ за картою та розв'язання проблемних ситуацій за її допомогою; формування знань про різноманітні способи зображення; накопичення й узагальнення відомостей за картами та роботу з різними картографічними джерелами (показники сформованості компетенції).

Оскільки карту називають „другою мовою географії”, то одне із завдань професійної підготовки майбутніх учителів – набуття знань про способи читання карти та знаходження за її допомогою необхідних відповідей, а також виконання географічних досліджень. У такий спосіб пропагують усвідомлене використання географічних карт, розвиток картографічних знань, умінь і навичок [3; 4]. Для формування картознавчої компетенції студентів, розвитку їхніх знань географічних карт і навичок роботи з ними в ході розв'язання проблемних ситуацій, запропонованих проектами фахового спрямування, нами укладено методичні поради для роботи з картами, де викладено поняття географічних карт, описано їхні типи, прийоми навчання розуміння й читання карт.

Для розуміння географічної карти як засобу розв'язання проблемних завдань необхідно, щоб студент опанував картографічні знання (що таке карта, її якості, зміст, призначення, види). Розуміння карти формують за допомогою таких прийомів, як: вивчення легенд карт; зіставлення карт, різних за масштабом, що характеризують об'єкт дослідження з різних боків; порівняння карт, схем, планів, картин тощо; виконання проблемних проектів на карті чи в роботі з контурною картою, топографічні пошуки тощо. Наприклад, для читання карти студентам потрібно було, зіставивши умовні знаки та вивчивши географічні особливості певної території, виконати за допомогою карти порівняльну характеристику розміщення, стану й взаємозв'язків різноманітних географічних явищ природи та суспільства кардинально різних країн чи їхніх частин [5]. Для цього слід застосувати такі прийоми, як: порушення проблеми; опис об'єктів, територій, зіставлення комплексних характеристик природних та антропогенних об'єктів; калькування (накладання) різних за змістом карт; порівняння об'єктів за певними ознаками; обговорення способу розв'язування проблеми; самооцінювання та оцінювання виконаних завдань студентами й викладачем.

Критеріями розвитку компетенції слугують знання студентів про особливості географічних карт, навченість роботи з ними, що доведені до суспільно й особистісно необхідного мінімуму; наявність широкого кола знань про карти за різними показниками питань життя людини і суспільства та їхню вибірковість щодо глибини розуміння проблем навколишньої дійсності; особистісні освітні здобутки майбутнього вчителя. Читання й розуміння географічних карт, позначення на контурній карті передбачають

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

таку послідовність роботи: вивчення назви, легенди з її основним змістом, фактів розміщення території чи об'єкта, що досліджують, формування підсумкових запитань і висновків про інформаційність картографічного матеріалу.

Отже, когнітивний компонент фахової компетентності забезпечує формування в майбутнього вчителя географії функціональних фахових знань (знання фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін) та знання студентами особливостей географічних карт і навченість роботи з ними у вирішенні проблемних завдань, рівень засвоєння яких є показником його якісної підготовки.

Операційний компонент включає процесуально-технологічну та інформаційно-дослідницьку компетенції, через призму розвитку яких його можна охарактеризувати як систему педагогічних умінь. Зокрема, крієрєм вироблення операційного компонента слугує діяльність реалізація майбутніми вчителями-географами комплексу практичних умінь.

Процесуально-технологічна компетенція спрямована на формування в студентів практичних умінь самостійної роботи. Для майбутнього вчителя географії важливо вміти виявляти, по-перше, причинно-наслідкові зв'язки, що сприяє розвитку просторового уявлення; по-друге, використовувати різноманітні методи географічних досліджень; проводити екскурсії, краєзнавчо-туристські походи тощо. Розвиток процесуально-технологічної компетенції передбачає орієнтування студента на кінцевий результат освітньої діяльності для досягнення ним високого рівня навчання, чому сприяє процес формування вмінь самостійної роботи (показники сформованості компетенції).

Для самостійної роботи як чинника самовизначення й саморозвитку особистості важливими є не лише здобуті знання, уміння та навички, а й здатність майбутнього вчителя працювати над собою. Тому спрямованість студента на неперервне професійне самовдосконалення – одне з основних завдань професійної освіти, покликаної не передати великий обсяг знань майбутнім педагогам, а сформувати в них мобільність, уміння застосовувати нові освітні й інформаційні технології. У зв'язку з цим необхідно посилити увагу на систематичності самостійної роботи студентів, наявності проблемних завдань чи ситуацій, формувати в них потребу в постійному оновленні, розширенні, самовдосконаленні професійних знань, умінь і навичок.

На нашу думку, самостійна робота майбутнього вчителя географії – це ефективне виконання ним самостійних дій навчально-виховного процесу ВНЗ у співпраці з викладачем, здатність ухвалювати ефективні альтернативні, оригінальні, обґрунтовані рішення, що базовані на набутому власному досвіді. Вона є цілеспрямованою, умотивованою, важливою умовою формування його фахової компетентності.

Про сформованість процесуально-технологічної компетенції свідчить уміння самостійно вивчати питання, пов'язані з географічною освітою та розвитком географії як науки; конструувати, реалізовувати й коректувати власні знання та вміння, розв'язувати проблемні завдання чи

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

ситуації засобами самостійної роботи (критерії сформованості).

Формування інформаційно-дослідницької компетенції передбачає розвиток умінь шукати, узагальнювати, систематизувати географічну інформацію, оперувати нею на рівнях абстрагування й поглиблення фахових знань, що слугують основою ухвалення та реалізації оптимальних рішень у педагогічній діяльності; уміння проводити експериментальні дослідження в галузі географії, тобто розвиток умінь практично застосовувати фахові знання у проблемних ситуаціях (показники сформованості інформаційно-дослідницької компетенції). М. Баранський до переліку вмінь учителя географії зараховує „педагогічну мову, креслення карт, ескізне малювання, виготовлення наочних посібників, проведення шкільних екскурсій і організацію шкільного краєзнавства” [2].

Для формування інформаційно-дослідницької компетенції майбутнього вчителя географії основними, на наш погляд, є такі вміння: застосовувати різноманітні способи отримання інформації про світ та здійснювати мисленнєво моделювати природні процеси і явища в часі й просторі (тобто вміння працювати з географічною, педагогічною літературою, володіння методикою географічних досліджень, уміння характеризувати географічний об'єкт чи явище, об'єктивно оцінювати події, що відбуваються в галузі природничої та суспільної географії тощо); поєднувати наукову й практичну підготовку під час проходження навчально-польової та фахової педагогічної практики; супроводжувати наукові доповіді, презентації сучасними аудіовізуальними засобами, комп'ютерними, ГІС-технологіями, виконувати комп'ютерне картографування тощо; вести бесіду, дискусію, володіти інтонацією; налагоджувати ділові взаємини з усіма учасниками педагогічного процесу (учнями, колегами, адміністрацією, батьками); отримувати, систематизувати, пов'язувати з практичною діяльністю людини, передавати функціональні фахові знання, адаптувати їх до умов школи під час педагогічної практики; організовувати свій робочий час; використовувати в роботі передовий досвід кращих учителів-географів (критерії сформованості компетенції).

Отже, операційний компонент фахової компетентності майбутнього вчителя географії зумовлює формування в студентів умінь самостійної роботи та практичного застосування функціональних фахових знань.

Особистісний компонент складають мотиваційна і ціннісно-змістова компетенції.

Мотиваційна компетенція – це сукупність наявних у фахівця мотивів, адекватних цілям і завданням його професійної діяльності. Вона сприяє розвитку в майбутнього вчителя географії особистісних якостей, які слугуватимуть основою його здатності до рефлексії, самовизначення, творчості, конкурентоспроможності, і відображена в мотивації професійної діяльності як прагненні студентів до освоєння спеціальних компетенцій.

Наголосимо, що мотиваційній компетенції притаманний динамізм:

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

вона зазнає змін у процесі навчання студента, постійно трансформується, збільшуючи свій потенціал. Вища форма вияву мотиваційної компетенції – професіоналізм учителя-географа, що і є критерієм її сформованості.

Особистісний компонент передбачає також окреслення ціннісних орієнтацій, які формуються в умовах реального життя під впливом економічних, політичних, моральних і духовних чинників. Саме ціннісні орієнтації становлять основу світогляду вчителя, забезпечують оволодіння прийомами самоаналізу, що допомагають виконувати самоконтроль, сприяють особистісному самовдосконаленню, розвитку професіоналізму й творчості, формуванню вмінь оперувати системою критеріїв і норм, які регулюють його діяльність. Особливо важливим є ціннісне ставлення студентів до навчання, зокрема вивчення фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін.

Сформовані ціннісні орієнтації студента, його здатність усвідомлювати специфіку майбутньої педагогічної діяльності, вільно орієнтуватися в ній, осмислювати свою роль і призначення, уміння вибирати цільові й змістові установки для своїх дій і вчинків, ухвалювати рішення, бути творчою особистістю становлять поняття ціннісно-змістової компетенції майбутнього вчителя географії.

Особистісним цінностям властива висока усвідомленість, вони розвиваються у формі ціннісних орієнтацій, слугують важливим чинником регуляції взаємин, є показником сформованості інтересів, духовних потреб, запитів особистості. Стаючи осмисленою програмою, ціннісні орієнтації вирішальним чином впливають на поведінку студентів, регулюють її та зіставляють із суспільними вимогами, наголошуючи на показниках сформованості компетенції.

Навчальні програми, посібники, підручники для вищої школи з географії містять обмежену інформацію прикладного характеру для розвитку ціннісної сфери майбутніх учителів, тому важливо окреслити шляхи інформаційного навантаження для формування ціннісних орієнтацій студентів-географів. У зміст навчального матеріалу необхідно закладати елементи інтелектуального, морального, естетичного розвитку майбутнього вчителя географії, тобто кожна з фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін повинна мати для студента не лише пізнавальну, а й естетичну, моральну та практичну значущість (цінність), оскільки сформованість ціннісної сфери – це одна з умов успішного оволодіння студентом основ географічної науки та становлення його особистості. Сформованість ціннісних орієнтацій під час формування ціннісно-змістової компетенції у фаховій підготовці майбутніх учителів географії дає їм змогу компетентно підходити до засвоєння навчального матеріалу та чітко структурувати пізнавальну діяльність. У цілому критерієм сформованості особистісного компонента є ставлення студентів до майбутньої професії та окреслення пріоритетних ціннісних орієнтацій навчальної діяльності.

Отже, охарактеризовані компоненти спрямовують професійну підготовку на досягнення нової освітньої якості, вираженої в позитивних

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

результатах вивчення студентами фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін як особистісно значущого елемента освіти, у практичних уміннях, мотивації навчальної діяльності та виборі пріоритетних ціннісних орієнтацій.

Література

1. Атанов Г. А. Деятельностный подход к проектированию обучения / Г. А. Атанов // Образовательные технологии. – 2004. – № 2. – С. 87-93.
2. Баранский Н. Н. За профессиональные педагогические навыки / Н. Н. Баранский // Научный сборник Московского филиала Географического общества СССР. Сер. «Вопросы географии» / ред. кол. : Н. Н. Баранский, К. К. Марков, Э. М. Мурзаев [и др.]. – М. : Гос. изд-во геогр. лит-ры, 1951. – Ч. 25. Высшее географ. образование. – С. 168-196.
3. Берлянт А. М. Картографическая грамотность и географическое образование / А. М. Берлянт // География в школе. – 1990. – № 2. – С. 57-62.
4. Даринский А. В. Методика преподавания географии [учеб. пособ.] / Даринский А. В. – М. : Просвещение, 1975. – 368 с.
5. Тімець О. В. Методичні поради до роботи з географічними джерелами знань : [навч. посіб.] / Тімець О. В. – Умань : Візаві, 2006. – 43 с.

Оксана Тімець

Структура специальной компетентности будущего учителя географа

Аннотация. В статье рассмотрена структура специальной компетентности будущего учителя географии, где составляющими компонентами выступают: когнитивный (предметная и компетенция знания карт), операционный (процессуально-технологическая и информационно-опытная компетенции) и личностный (мотивационная и ценностно-содержательная компетенции) компоненты.

Ключевые слова: специальная компетентность, ее составные компоненты и их компетенции.

Oksana Timets

The structure of special competence of the future geography teacher

Summary. In this article it is presented the structure of special competence of the future geography teacher including the components: cognitive (knowledge of subject and competence of maps knowledge), operational (procedural-technological and information-experience competence) and personal (motivational and value-content competences) components.

Key words: special competence, components and their competences.